

PIOTR ŻMIGRODZKI*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Prof. dr hab. Aleksandra Cieślikowa (7 I 1936 – 11 XII 2018)

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.99.1.9>

Gdy w czasie stażu naukowego w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w roku 1987 odwiedzałem Pracownię Antroponimiczną ówczesnego Zakładu Onomastyki Polskiej, zwróciłem uwagę na siedzącą za biurkiem w kilkuosobowym pokoju wyjątkowo elegancką i dystygowaną panią, do której koleżanki i koledzy zwracali się per „Kseniu”. Odbyłem z nią nawet jakąś krótką rozmowę, na tematy naukowe, ale raczej nie ściśle onomastyczne, szczegółów już nie pamiętam. Dopiero kilka lat później, gdy znalazłem się w gronie uczestników pewnej konferencji onomastycznej i znów ją spotkałem, poznałem jej tożsamość, dowiedziałem się, że to docent Aleksandra Cieślikowa. Potem widywałem ją wielokrotnie, przede wszystkim w Instytucie Języka Polskiego PAN, z którym moje regularne kontakty zaczęły się na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, a także na licznych konferencjach i posiedzeniach naukowych w różnych miejscach w Polsce. Ponieważ onomastyką nigdy się naukowo (poza wspomnianym epizodem) nie zajmowałem, nasze kontakty miały charakter luźny i głównie towarzyski, aż do roku 2008, kiedy objąłem stanowisko dyrektora tego Instytutu. Profesor (tytuł uzyskała w 1997 roku) Cieślikowa pełniła wówczas (a łącznie przez trzy kadencje, w latach 1999–2010) funkcję przewodniczącej rady naukowej Instytutu, nastąpił więc okres naszej ścisłej współpracy w sprawach organizacyjnych. Było ich wówczas dużo i były trudne. Nastąpił już bowiem – trwający z niewielkimi przerwami do dziś – okres reformowania nauki przez

* piotr.zmigrodzki@ijp.pan.pl

kolejne ekipy rządowe, a co za tym idzie, opiniowania projektów ustaw, rozporządzeń, zasad oceny czasopism, wdrażania nowych procedur awansowych i innych obowiązków formalnych, w czym rady naukowe instytutów musiały aktywnie uczestniczyć. Problemy proceduralne wiązały się także z przewodami doktorskimi i habilitacyjnymi, jakie wówczas nasza jednostka prowadziła. Angażowały nas wtedy również sprawy czasopisma „Onomastica”, którego prof. Cieślíkowa była redaktorem naczelnym w latach 2007–2014. Instytut wydawał je wspólnie z Komitetem Językoznawstwa PAN¹ i ta koedycja, oprócz niewątpliwych korzyści, rodziła rozmaite problemy prawne, logistyczne i księgowo. Zapamiętałem prof. Cieślíkową z tego czasu jako osobę niezwykle pracowitą, zaangażowaną i bardzo poważnie podchodzącą do obowiązków, tak organizacyjnych, jak i naukowych. Często tak się zdarzało, że gdy przychodziłem do Instytutu, jak mi się zdawało, dość wcześnie, ona już była i zanim jeszcze zdążyłem w gabinecie zdjąć płaszcz, telefonowała, aby omówić ważne i niecierpiące zwłoki sprawy. Działo to niezwykle dopingująco na mnie i na pozostałych członków zespołu dyrektorskiego, więc pewnie także dzięki temu udawało się nam wszelkim tym wyzwaniom podołać i przeprowadzić placówkę przez wszelkie meandry pierwszego okresu reform w Polskiej Akademii Nauk.

Profesor Aleksandra Cieślíkowa, urodzona w Wieliczce, od końca drugiej wojny światowej zamieszkała w Krakowie, należała do osób, które całą swoją drogę zawodową związały z krakowskimi placówkami Polskiej Akademii Nauk. Pracę magisterską *Zaimki* ktokolwiek, cokolwiek *ze szczególnym uwzględnieniem części* -kolwiek *w historii i dialektach języka polskiego* napisała pod kierunkiem Witolda Taszyckiego i stopień magistra uzyskała (pod panińskim nazwiskiem Aleksandra Dudkówna) w roku 1957². Następnie znalazła zatrudnienie w Zakładzie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, w Pracowni Słownika Staropolskich Nazw Osobowych (SSNO). Jednostka ta parokrotnie potem zmieniała nazwę, Zakład Języka Polskiego w 1973 roku wszedł w skład nowo utworzonego Instytutu Języka Polskiego³, ale prof. Cieślíkowa przez cały okres pracy zawodowej, tj. do roku 2014, pozostała jej wierna i – o ile mi wiadomo – nigdy nie podjęła dodatkowego zatrudnienia etatowego (co stało się częstą praktyką wśród uczonych, zwłaszcza po roku 1990). Jak znakomita większość jej kolegów i koleżanek z tego środowiska przez długie dziesięciolecia poświęcała się pracy leksykograficznej, opracowując artykuły hasłowe do słownika SSNO, ale także prowadziła indywidualne poszukiwania badawcze, których wyniki dały jej błyskawiczny awans naukowy u progu lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Gdy ją spotkałem pierwszy raz, była jeszcze tylko magistrem, ale potem, w ciągu jednego roku 1990 uzyskała doktorat i habilitację. Obie prace: doktorska *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii* (wydana drukiem jako: Cieślíkowa 1991) i habilitacyjna *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji* (Cieślíkowa 1990) opierały się na materiale wyekscerpowanym zasadniczo z SSNO,

1 Od 2019 r. Instytut Języka Polskiego będzie prawdopodobnie jedynym właścicielem i wydawcą czasopisma.

2 Por. wykaz stopni zamieszczony w „Języku Polskim” 1963, XLIII, s. 279. Skrót pracy opublikowano w Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego (por. Cieślíkowa 1965).

3 Gwoli ścisłości należałoby dodać, że przez kilka lat (1968–1973) funkcjonował on w strukturze Instytutu Badań Literackich PAN. Instytut Języka Polskiego został powołany z dniem 1 października 1973 r., a jako samodzielna placówka zaczął działalność z początkiem roku 1974.

interpretowanym w świetle koncepcji metodologicznych XX-wiecznego słowotwórstwa strukturalnego i współczesnych koncepcji semantycznych. Obie stanowią istotny wkład w refleksję nad genezą historycznych nazw osobowych, a jednocześnie tworzą ramy interpretacyjne dla nowszych procesów nazwotwórczych. Z innych indywidualnych publikacji prof. Cieślukowej zwracają uwagę przede wszystkim artykuły o nachyleniu teoretycznym, często wykraczające poza szczególnie ulubiony przez autorkę zakres tematyczny antroponimii, m.in. *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych* (Cieślukowa 2001a), *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich* (1993), *O motywacji w onomastyce* (1994), *Metody w onomastycznych badaniach różnych kategorii nazw własnych* (1996a), *Jak ocalić w tłumaczeniu nawy własne* (1996b), *Czy istnieją modele nazewnicze w toponimii schyłku XX wieku?* (2001b), *Onimizacja, apelatywizacja a derywacja* (2006a). Są one do dziś często przywoływane w pracach polskich lingwistów. Publikowała też badaczka monograficzne rozdziały w kompendiach onomastycznych, takich jak *Nazwy własne. Encyklopedia* (Rzetelska-Feleszko (red.) 1998), *Polszczyzna 2000* (Pisarek (red.) 1999). Z prac zbiorowych, w których uczestniczyła, przede wszystkim należy jeszcze raz wspomnieć o siedmiotomowym SSNO (Taszycki (red.) 1965–1987), gdzie figuruje jako autorka haseł (pod nazwiskiem Aleksandra Dudek-Cieślukowa). Była współredaktorką siedmiotomowego *Słownika etymologiczno-motywacyjnego staropolskich nazw osobowych*, dla którego opracowała tom poświęcony nazwom odapelatywnym (Cieślukowa 2000). Wreszcie zainicjowała (wspólnie z Marią Malec) prace nad monumentalnym dziełem *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, mającym stanowić kontynuację dzieła W. Taszyckiego, i pracami tymi kierowała (od pewnego momentu przy współpracy Halszki Górny i Katarzyny Skowronek) aż do jego ukończenia w 2016 roku (por. Cieślukowa 2006b). Była współredaktorką dwutomowej syntezy *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia* (Rzetelska-Feleszko i in. (red.) 2002–2003), zawierającej teksty autorów z różnych krajów naszej rodziny językowej.

Nie ograniczała się prof. Cieślukowa do aktywności *stricte* naukowej. W 2002 roku ukazał się (wydany przez Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego w koedycji z Instytutem Języka Polskiego PAN) popularny *Mały słownik odmiany nazw własnych* (Cieślukowa (red.) 2002), w którym przedstawiono odmianę około 4500 nazw własnych różnych typów, usystematyzowaną w postaci pełnych paradygmatów fleksyjnych. Była też współautorką podobnego słowniczka dotyczącego nazw geograficznych (Czopek-Kopciuch i in. 2011). Prowadziła szeroko zakrojoną działalność, którą najkrócej można by określić jako służbę społeczną. Udzielała odpowiedzi na pytania kierowane do poradni onomastycznej prowadzonej w Instytucie, pisała ekspertyzy o imionach i innych nazwach na zamówienie urzędów stanu cywilnego, innych instytucji i osób prywatnych, zasiadała także w dwóch gremiach, których działalność w sposób konkretny przekłada się na tzw. praktykę społeczną, a nawet tworzy nowe stany prawne – w Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (1998–2016) i w Radzie Języka Polskiego przy Prezydium PAN (2004–2014)⁴. Z tą drugą instytucją była już wcześniej

4 Kwestię statusu prawnego postanowień Rady Języka Polskiego, kontrowersyjną i wywołującą dyskusję, których odprysk znalazł się w swoim czasie także na łamach „Języka Polskiego”, w tym miejscu pomijamy. Uznać trzeba, że uchwały ortograficzne Rady są uwzględniane w słownikach ortograficznych i w poradach udzielanych przez językoznawców, cieszą się więc przynajmniej autorytetem społecznym.

związana przez udział w pracach Komisji Ortograficzno-Onomastycznej; okresowo pełniła funkcję zastępcy przewodniczącego tej komisji i miała istotny udział w przygotowaniu niektórych podjętych przez nią uchwał i ustaleń.

Jeśli idzie o związki Zmarłej z Towarzystwem Miłośników Języka Polskiego, była jego członkiem od bardzo dawna (z braku dokumentacji można tylko przypuszczać, że zapisała się, tak jak to było wówczas praktykowane, podczas studiów), ale w skład Zarządu Głównego weszła dopiero w 2004 roku i zasiadała w nim przez cztery kadencje, do roku 2016. Nakładem TMJP ukazały się dwa wyżej wspomniane słowniczki nazw własnych. W „Języku Polskim” drukowała mało i były to rzeczy drobne: recenzje, głosy dyskusyjne, teksty okolicznościowe. Jej zasługi dla realizacji celów Towarzystwa, przede wszystkim działalność popularyzatorska, ekspercka i społeczna, znalazły jednak uznanie Walnego Zgromadzenia Delegatów, które w 2010 roku nadało jej status członka honorowego. Wcześniej, bo w 2009 roku została członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, podobne wyróżnienie otrzymała także od Komisji Językoznawstwa Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Prawdziwym wszakże ukoronowaniem całej jej działalności było przyznanie przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski. Uroczyste wręczenie orderu przez wojewodę małopolskiego odbyło się podczas posiedzenia rady naukowej Instytutu Języka Polskiego PAN w czerwcu 2014 roku i stało się okazją do wspólnego świętowania i radości, że ten wieloletni naukowy i społeczny trud doczekał się docenienia. Okazało się też (co wiemy dzisiaj) rodzajem pożegnania prof. Cieślíkowej z Instytutem. Pogarszające się zdrowie sprawiło, że niedługo potem poprosiła o rozwiązanie umowy o pracę (co jako dyrektor Instytutu uczyniłem po jej naleganiach i z prawdziwym żalem) i stopniowo wycofywała się z życia instytutowego i w ogóle naukowego. Jeszcze wybrano ją do rady naukowej na kadencję 2015–2018, ale uczestniczyła chyba tylko w kilku początkowych zebraniach. Potem już ciężko chorowała. Wiadomość o jej śmierci nadeszła rankiem 12 grudnia 2018 roku, w dniu kolejnego posiedzenia rady naukowej Instytutu. Kilka dni później w mroźnej i mglistej aurze żegnaliśmy ją na cmentarzu parafialnym na Salwatorze, tej może najpiękniejszej krakowskiej nekropolii, dla językoznawcy wielce symbolicznej: w cieniu kopca Kościuszki, nieopodal Nitschowskiej Gontyny, gdzie Wzgórze św. Bronisławy łagodnie opada ku południu, odsłaniając widok na płynącą dołem Wisłę, na Beskidy, a w niektóre dni nawet na Tatry. Żegnali ją współpracownicy z Pracowni Onomastycznej Instytutu, jego władze, reprezentanci środowiska językoznawczego z innych krakowskich uczelni. Kondolencje napływające od wielu instytucji i osób prywatnych z kraju i z zagranicy potwierdziły wysoką pozycję Zmarłej i estymę, jaką się cieszyła wśród wszystkich, którzy ją znali.

Bibliografia

- Cieślíkowa A. 1965: *Partykuła -kolwiek w historii i dialektach języka polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 15, s. 45–84.
- Cieślíkowa A. 1990: *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

- Cieślíkowa A. 1991: *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Cieślíkowa A. 1993: *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, [w:] M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn, s. 33–39.
- Cieślíkowa A. 1994: *O motywacji w onomastyce*, „Polonica” XVI, s. 193–199.
- Cieślíkowa A. 1996a: *Metody w onomastycznych badaniach różnych kategorii nazw własnych*, „Onomastica” XLI, s. 5–19.
- Cieślíkowa A. 1996b: *Jak ocalić w tłumaczeniu nawy własne*, [w:] M. Filipowicz-Rudek, J. Konieczna-Twardzikowa (red.), *Między oryginałem a przekładem*, t. 2, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków, s. 311–323.
- Cieślíkowa A. 2000: *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 1: *Odapelatywne nazwy osobowe*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków.
- Cieślíkowa A. 2001a: *Rodzaje ekspresji w tworzeniu nazw osobowych*, „Polonica” XV, s. 111–119.
- Cieślíkowa A. 2001b: *Czy istnieją modele nazewnicze w toponimii schyłku XX wieku?*, [w:] A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch (red.), *Toponimia i oronimia*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków, s. 41–47.
- Cieślíkowa A. 2006a: *Onimizacja, apelatywizacja a derywacja*, [w:] Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz (red.), *Onimizacja i apelatywizacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 47–56.
- Cieślíkowa A. 2006b: *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, „LingVaria”, nr 1(1), s. 95–103.
- Cieślíkowa A. (red.) 2002: *Mały słownik odmiany nazw własnych*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Czopek-Kopciuch B., Bijak U., Cieślíkowa A. 2011: *Mały słownik nazw polskich miast, państw Europy i ich stolic i mieszkańców*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa.
- Pisarek W. (red.) 1999: *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Rzetelska-Feleszko E. (red.) 1998: *Nazwy własne. Encyklopedia*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Warszawa–Kraków.
- Rzetelska-Feleszko E., Cieślíkowa A., Duma J. (red.) 2002–2003: *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa–Kraków.
- Taszycki W. (red.) 1965–1987: *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 1–7, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.